

D) Cultuurhistorie en beleid

In de "Leidraad voor de Linten in de Oude Stad van Tilburg" (2009) wordt verwezen naar de "*Encyclopedie van Tilburg*" (2008) met een beschrijving van wat linten en herdgangen eigenlijk zijn:

*"Op de plattegrond van Tilburg zijn verschillende driehoekige pleinen te zien zoals de Heuvel, het Korvelplein (vroeger Korvel), het Wilhelminapark (De Veldhoven), het Hasseltplein (De Hasselt), het Transvaalplein (Oerle) en De Schans (De Heikant). Deze driehoekige pleinen zijn voormalige herdgangen, ofwel de centra van oude nederzettingen, die onderling verbonden waren door zogeheten **linten**, zoals de huidige Korvelseweg, Hasseltstraat en Oerlesestraat.*

*De **herdgangen** waren agrarische nederzettingen die al in de middeleeuwen ontstonden. Een 'herd'(herder) bracht zijn schapen 's morgens naar de hei om die te laten grazen. 's Avonds voerde hij ze terug naar het plein tussen de huizen, de herdgang. Deze oude structuur typeerde tot ver in de negentiende eeuw de Tilburgse plattegrond en was vrij uniek voor Nederland. De huidige plattegrond ontstond derhalve uit die herdgangen, waarvan de om- en tussenliggende ruimte in de loop der tijd steeds dichter werd bebouwd."*

Vanuit de herdgangen werd langs de linten gebouwd. De gebieden tussen en achter die linten bleven tot ver in de 19^e eeuw onbebouwd, waardoor er nog lang akkers vlak bij het centrum van de stad waren. Aan de vaak driehoekige 'plaatsen' en de linten stonden boerderijen en arbeiderswoningen, fabrikantenhuizen, weverswoningen, kerken, scholen, fabrieken en allerlei soorten van bedrijven.

Transformatie als gevolg van een spectaculaire groei van Tilburg in de late 19^e en in de 20^e eeuw hebben ook hun sporen nagelaten: een nieuwe laag gebaseerd op nieuwe verbindingen die het gevolg zijn van de dynamiek van ruimtelijke, economische en infrastructurele veranderingen. Deze gelaagdheid is wezenlijk voor de structuur, het beeld en de bebouwing van de stad.

Voor de Leidraad Linten en de Structuurvisie Linten heeft Fontys Hogescholen Bilan onderzoek gedaan naar waardevolle structuren en ensembles van de linten binnen de ringbanen (exclusief de stadskern):

- *Bilan-rapport 2009/78, Tilburg (NB) – Inventarisatie (waardevolle) bouwhistorische ensembles (tot 1960) en winkelpanden en (historisch) groen*. (zie bijlage E). Dit onderzoek heeft ook een lijst (met waardering) en een groot aantal beschrijvingen van ensembles opgeleverd.

Andere naslagwerken over de ontstaansgeschiedenis van Tilburg:

- K. Doevendans e.a., *Stadsvorm Tilburg, historische ontwikkeling. Een methodisch morfologisch onderzoek*, Eindhoven/Tilburg, 1993.
- *Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant M.I.P. Gemeente Tilburg*, Den Bosch, 1995 (dit is het bekende Monumenten Inventarisatieproject op basis waarvan gebouwen uit de periode 1850-1940 zijn vastgelegd in de "MIP-lijst" en een selectie is aangewezen als beschermd monument)
- J.P.W.A. van Dijk, *Tilburg. Architectuur en stedenbouw in de gemeente Tilburg 1850-1940*, Zwolle, Waanders Uitgevers en Gemeente Tilburg, 2001.
- C. Gorisse (eindred.), *Tilburg stad met een levend verleden. De geschiedenis van Tilburg vanaf de steentijd tot en met de twintigste eeuw*, Tilburg, 2001.
- *Architectuur en stedenbouw 1940-1965*, gemeente Tilburg, STOA 2005.

Beleidsmatige achtergrond

De gemeente Tilburg heeft anno 2011 ruim 220 rijksmonumenten, 1 rijksbeschermd stadgezicht in procedure (Stadkern Tilburg), 1 potentieel rijksbeschermd stadgezicht (Goirkestraat/Wilhelminapark), zo'n 370 gemeentelijke monumenten (570 adressen) en 6 gemeentelijk beschermde stadsgesichten. Uit het Monumenten Inventarisatieproject kennen we nog zo'n 1.200 bijzondere objecten en een aantal bijzondere gebieden. Bovendien heeft een onderzoek over architectuur en stedenbouw uit de wederopbouwperiode aanvullende informatie over waardevol erfgoed (gebouwen en gebieden) opgeleverd.

Een groot aantal beschermde monumenten ligt in de linten binnen de Ringbanen. De stadsgesichten vertellen iets over de ontwikkelingsgeschiedenis van Tilburg, dus nadrukkelijk ook over de lintenstructuur. Toch is een groot deel van het grootste 'monument' van Tilburg (de lintenstructuur) niet beschermd.

Het ruimtelijk beleid en de daarbij horende regelgeving kent een beperkt aantal opties om het gebouwde erfgoed en de historische structuur te beschermen of om ontwikkelingen te sturen: toepassing van de Monumentenverordening Tilburg (aanwijzen als beschermd gemeentelijk monument of als beschermd

gemeentelijk stadsgezicht) of kiezen voor vertaling van cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen.

Monumentenverordening Tilburg

Concrete bescherming van het gebouwd erfgoed (objecten en cultuurhistorische ensembles) wordt het best geborgd door het aan te wijzen als beschermd gemeentelijk monument. Voordeel hiervan is een heldere keuze voor fysiek behoud. Het Monumenten Inventarisatieproject (MIP) en het recente Bilan-rapport zouden basis kunnen zijn voor verdere selectie.

Bij de aanwijzing van nieuwe gemeentelijke monumenten zijn twee processen van belang: de eenmalige aanwijzingsprocedure en de structurele werking van de Monumentenverordening gemeente Tilburg. De aanwijzing van objecten als gemeentelijke monumenten kan leiden tot toename van structurele, jaarlijks terugkerende kosten, met name door kosten van de begeleiding van concrete projecten (restauratie of personele inzet). Omdat alleen een stempel "beschermd monument" onvoldoende is, wordt middels planbegeleiding, vergunningenstelsel en onafhankelijke externe advisering grip gehouden op of sturing geven aan transformatieprocessen.

Gelet op de huidige financiële mogelijkheden en bestuurlijke akkoorden is dit nu geen optie.

Een 2^e optie op basis van de Monumentenverordening is het aanwijzen van een bijzonder gebied als beschermd gemeentelijk stadsgezicht. Dit betreft niet zozeer het fysieke behoud, maar de bescherming van de ruimtelijke, stedenbouwkundige structuur. Aanwijzing van zo'n gebied wordt gevolgd door het opstellen van een specifiek bestemmingsplan met beschermende maatregelen. Waar noodzakelijk, bijvoorbeeld om maatregelen nog beter te verankeren, kan dit instrument voor de structuurvisie linten worden ingezet. Overigens is het opnemen van cultuurhistorische waarden ook mogelijk zonder dit traject. Omdat het een ander uitgangspunt betreft is dan wel een ander niveau van maatregelen aan de orde, namelijk alleen op het stedenbouwkundige vlak (zoals positie, schaal en maat).

Vertaling van cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen (Wro)

In bestemmingsplannen worden diverse aspecten van de ruimte vastgelegd en waar nodig worden voor wijzigingen voorschriften opgesteld. In het kader van zorgvuldig omgaan met de ruimte speelt cultuurhistorie de afgelopen jaren steeds meer een rol van betekenis. In Tilburg worden daarom in de cultuurhistorische paragraaf van een bestemmingsplan historische componenten uitgewerkt: archeologie, historische geografie (de ontstaansgeschiedenis vanuit het landschap), structuren en objecten. Zaken die gerelateerd zijn aan de Monumentenwet 1988 (rijksmonumenten, archeologie) moet formeel hun beslag krijgen in een bestemmingsplan.

In het kader van de structuurvisie kunnen ook de belangrijkste kenmerken van stedenbouwkundig waardevolle structuren en objecten nader planologisch worden vastgelegd en gekoppeld aan nadere voorschriften.

Van belang is een positieve houding ten aanzien van erfgoed in het algemeen en in de linten in het bijzonder. Dat moet ook in planologische instrumenten worden vastgelegd. De inzet van erfgoed als randvoorwaarde, inspiratiebron of referentie voor nieuwe, stedenbouwkundige ontwikkelingen moet worden uitgewerkt. Daarom is deze optie voor de lange termijn sowieso een geschikte route om de historische structuur van de linten en de daarin gelegen bijzonder ensembles te borgen. Voordeel van deze optie is een zekere mate bescherming van die stedenbouwkundige structuren en bouwmassa's, en sturing bij transformatie. Het nadeel is dat sloop nog steeds een optie is tenzij een sloopregeling wordt opgenomen. Uiteraard moet e.e.a. worden gezien per bestemmingsplan en juridisch correct worden afgebakend (ook in relatie tot eventuele planschade).

Een ander nadelig aspect is dat vertaling in de van belang zijnde bestemmingsplannen een lange periode zal vergen, waardoor in grote delen van de linten voorlopig geen enkele bescherming aan de orde is. Prioritering in de totstandkoming van de (herziening van) bestemmingsplannen is een optie.

Deze benadering correspondeert met door het rijk aangekondigd nieuw beleid op het gebied van de monumentenzorg (MoMo, Modernisering Monumentenzorg), waarin juist de planologische bescherming van het erfgoed een van de speerpunten is.